

UDK 911.3:929 Радовановић В.(093.3)

821.163.41-94

Оригиналан научни рад

Original scientific work

Здравко Д. Маријанац

**СЈЕЋАЊА НА АКАДЕМИКА ПРОФЕСОРА ДР ВОЈИСЛАВА С.
РАДОВАНОВИЋА**

*"Сви ми уживамо плодове наших
коријена, стабала и грана"
(Источњачка мудрост)*

Прије скоро шездесет година уписао сам се на Природно-математичком факултету у Београду студијску групу - одејек Географија. Професори су били најбољи Цвијићеви ученици: Боривоје Ж. Милојевић, Петар С. Јовановић, Војислав С. Радовановић (академици САНУ), Сима М. Милојевић, те професори са других студијских група: Коста Петковић, Петар Стевановић (академици САНУ), Душан Манзаловић, пуковник Марко Милосављевић, Мирко Перовић, Бранко Јовановић, Мирко Барјактаревић...

Већи број наведених професора је упокојен или пензионисан за вријеме мојих студија, па су их замијенили њихови најбољи ученици: Милорад Васовић, Влада Ђурић, Живадин Јовичић, Душан Дукић, Срећко Николић, Томислав Ракићевић, Љубинко Сретеновић, Драган Родић, Милован Радовановић, Михајло Костић, Јован Петровић... Млади, талентовани, амбициозни научни радници, педагози, аутори многобројних научних стручних радова, јавни и друштвени радници, васпитачи, писци великог броја књига, уџбеника...

Као да сам знао и слутио да ћу једног дана писати о својим професорима, па сам за вријеме студија о сваком понешто записао (укључујући и оно шта сам о њима чуо од тадашњих младих асистената и студената).

Сви су они оставили лијепе и упечатљиве утиске и успомене. Нису то били само изврсни предавачи, научници, него су за живота подигли споменик, јер су успјешно наставили традицију велике географске школе Јована Цвијића, родочелника српске географске науке са свјетском репутацијом и признањима.

Они су били и велики хуманисти, добри људи, интелектуалци великог знања, спремни да помогну студентима, да нас не само образују, него и васпитају - спреме за живот и рад.

Добро сам познавао Цвијићевог ученика Војислава С. Радовановића, академика, научника, педагога, истраживача, писца великог броја научних радова, књига, организатора научно-истраживачких институција, српског патриота, промотора српске географске школе у Македонији и Хрватској. Биографије великана наше науке пишу се понекад, нажалост, и по стереотипу, тако да се износи мноштво података о животу, раду, научним радовима, објављеним књигама, наградама и признањима...

А из свега тога се не види човјек. Зато сам покушао да пишем о једном мање познатом Војиславу С. Радовановићу, великом Човјеку, гранитној громади Цвијићеве географске школе којој је био вјеран, али је и умногоме зналачки усавршио - подигао на ниво који заслужује. Наши професори, великани велике Цвијићеве школе, заслужују много више пажње, почасти друштва и научне јавности, да се не забораве и вјечно буду примјери садашњим и будућим генерацијама.

Прича прва

ЧОВЈЕК – ЉУДИ И ЧОВЈЕК

Предам документа за упис у прву годину Природно-математичког факултета, Одсјек - група Географија на шалтер 2 студентске службе. Службеница гледа моја документа, па каже:

"Некомплетно, нема лекарског, ни уплаћеног ДОЗ (осигурања). Донеси то сутра!"

Уплатим ДОЗ, добијем љекарско "способан за наставак школовања. Флуорографисан. Пулмо: б. о."

Тако комплетирам документа.

"Индекс ћеш добити за три дана, а списак уписаних биће на огласној табли за пар дана."

Тако и би.

Добијем индекс и студентску карту. На трећој страници, мањој, с више печата никад видио нисам:

- Досије број 301/55,
- Уписан у зимски семестар школске...
- Флуорографисан
- За ДОЗ плаћено,
- Издата потрошачка карта,
- Издата повластица за возњу за школску...

Шест печата, а тек први семестар!

Нико срећнији и радоснији на свијету од мене. Али, срећа и све лијепо знају потрајати кратко.

Идем сваки дан на факултет, обилазим огласне табле - нигдје списка уписаних. На огласној табли Одсека за географију пети дан освану списак уписаних, али без мог презимена. Моје име и број досијеа били су на списку, али презиме под бројем 53. није моје.

Шта сад?

Одем на шалтер 2.

"Ми смо списак послали Одсеку, питајте шефа ко је направио грешку."

Срећа и радост кратко потрајаше.

На Одсеку за географију питам студенте гдје је шефова канцеларија. Показаше ми. Уђем, поздравим. Одговора нема. За столом сједи сијед човек, наочари на пола носа, чита неку књигу, ћути. И ја ћутим. Трајало је то, за мене, читаву вјечност. Напокон тихим, пискутавим гласом проговори, мислим, симпатичан чичица. Покажем индекс и студентску карту, кажем да имам шест печата, број досијеа, а у списку нема мог презимена. Има неко презиме које није моје, али име моје има.

Гледа ме испод наочара погледом који не обећава добро.

"Све сам разумео, да не компликујем, дођи ти у јуну следеће године, па ће бити све регулирано..."

Занијемим и напустим канцеларију. (Послије сам сазнао да се то зове кабинет. Знао сам шта та ријеч значи на француском језику /cabinet/, али има и других значења на другим језицима.) Потонуше моје наде, моји снови. Сруши их шеф једном реченицом.

На ходницима гужва; пуно студената. Сједнем, као и неки од њих, на степениште. Замишљен, дуго сједим, поздрављам све старије не би ли за-

почео разговор; око подне остах готово сам. Уз степенице је журно корачао висок, коштуњав, старији човјек, висока чела, орловског носа и маркантних бркова. Поздравих га, он отпоздрави и, гледајући у мене, упита:

"Шта си мрке оточио брке?"

А ја одговорих:

*"См`јешна вјера у јачега,
нејачег увјерит`је трудно,
но све стрепи језик му се смрзно...
Св`јет је овај тиран тиранину,
а камоли души благодатној!"*

На то ће маркантни незнацац:

*"Чашу меда још нико не попи
што је чашиом жучи не загрчи.
чаша жучи иште чашу меда!..."*

С којих ли си брда сљего, чоче?"

Кажем му ко сам, шта сам, одакле сам, шта ме мори и шта сам доживио. Он се окрену вратима шефовог кабинета, прстом их показа, те ће тихо: "Јеси ли био тамо?"

"Јесам!", одговорих, а он ће:

"Сједи ту, гдје си - ту си!"

Након извјесног времена (за мене вјечност), позва ме један чичица (мислим да је то био чика-Никола, "Катица" за све на Одсеку за географију):

"Уђи у овај кабинет!"

Стоји постарији човјек бујне косе, висока стаса, личио ми је на неког глумца, глас Шаљапина, боема познијих година...

Испричам своје јаде и муке, а тај високи рече:

"Хајде у Студентску службу и тражи другарицу Јанкулов и испричај јој то што си нама! Реци да су те послали професор Барјактаревић и Радовановић."

На Студентској служби (шалтерској) врата закључана. "Рад са студентима од 11 до 13 часова."

Куцам, али врата се не отварају. Чекаћу док се не отворе. Након извјесног времена, појави се једна другарица, ниског раста, просједе косе, доброћудног лица и очију које као да гледају да би другом учиниле добро. Узе мој индекс:

"Сачекај ту!"

Оде у студентску службу и након мало времена, поново се појави.

"Ево ти ова цедуљица и подај је својим шефовима!"

¹ Петар П. Петровић Његош: Горски вијенац.

"Узлетим" на четврти спрат, али шефа нема. Сљедећи дан пораним. Предам шефу цедуљицу, а он чита наглас: "Под бројем 53. на списку ове године треба да стоји, умјесто Марјановић..."

Гледа шеф цедуљицу, поново је чита, нађе списак, исправи презиме и рече:

"Па, што ниси прво дошао код мене да одмах исправим туђу грешку?"

Човјек, Људи и човјек.

Прича друга

"ЕПОХАЛНО ОТКРИЋЕ"

На Старој аутобуској станици (код кафане "Ниш", преко пута Поште, код Жељезничке станице), укрцамо се у аутобус. Правац Крагујевац, преко Аранђеловца. Старији колега, бавио се атлетиком (касније постао познати атлетски тренер), позове мене и моја два другара да им се придружимо.

"Имамо утакмицу у Крагујевцу. Позови два другара из твог клуба да иду с нама у Крагујевац!"

Позовем двојицу да појачамо екипу наше треће и четврте године, која је кренула на теренску наставу у Шумадију и Македонију.

Нисмо се ни смјестили, а професор В. Радовановић почео је своје излагање. Прво о крајевима Београда кроз које смо пролазили, па о Шумадији, планинама од Авале до Рудника, њиховом настанку, појави минералних вода... Моји другари су били одушевљени професоровим излагањем (један студент математике, други фармације, каријеру завршили као универзитетски професори на Машинском и Фармацеутском факултету у Београду).

Послије готово сат излагања услиједила је пауза. Један наш старији колега узме гитару и започе репертоар пјесама од Вардара до Триглава.

Досадисмо професору нашим умијећем. Он полако дође до задњег дијела аутобуса. Ми утишамо, очекујући да ће нас укорити, а он рече нашем гитаристи:

"Це дур", и поче да пјева, прво пјесму "Шумадија", а онда "Ој, Мораво". Нико се не усуди да пјева с професором, јер његов глас је био глас оперског пјевача од ког су се тресле завјесице на прозорима аутобуса (Шкода из 1930. године). Аутобус у Аранђеловцу стаде. Буковичка бања. Ту нам професоров асистент одржа краће предавање о физичко-хемијским карактеристикама минералне воде, њеној примјени и значају. Прошли смо кроз прелијеп градски парк и дошли до монументалног Старог здања о коме је говорио професор, истичући његове архитектонске карактеристике и историјски значај за Србију и Србе.

"Сад са другом асистентом идете на Букуљу. Видјећемо се вечерас!"

По асистента дође неки његов познаник, сједоше на мотор-бицикл (њемачки "сindap", ратни трофеј), а он ће нама:

"До врха ће вас водити ваш старији колега, професор географије, наш студент..."

Кренусмо планинарском стазом прелијепом Букуљом, обраслом густом шумом. Велика влага, испаравање, без дашка вјетра.

Пред једном типичном шумадијском кућом, наш „водич“ сврати и носи балонче вина. „Ово је изненађење за нашег Г.“ (младог асистента).²

Наш „водич“ са групом студенткиња ишао је испред, а већина се одвојила и ишла споро.

Неко предложи: „На овој спарини добро би дошао гутљај вина.“ Гутљај по гутљај, плетенка се испразни. Дођсмо до врха, напунисмо балонче водом, посједасмо на клупе испред неке ловачке или планинарске куће. Послужише нас војничким пасуљем. Ручасмо, слушамо језгровито излагање о Букуљи и Аранђеловцу, о бањи. Наш „водич“ рече:

„Хајде да наздравимо нашем успјешном походу на Букуљу! Ред је да вином наздравимо!“ И даде плетенку асистенту који попи гутљај-два, али ништа не коментарише. Иде тако плетенка од уста до уста; посљедњи ће наш „водич“: „Па, ово је вода! Извините, професоре!“ – обрати се нашем асистенту.

Бојимо се посљедица.

Дошли смо у Аранђеловац предвече. Професор се распитивао како је било на Букуљи. Чујем да су неке дјевојке испричале професору нашу неумјесну шалу.

У некој радничкој мензи, окуписмо се сат прије вечере. Разговор о минулом дану, утисцима, као и оном шта смо видјели и научили. Корисна сазнања, али и важан наук да се послјије сваког дана на терену разговара о утисцима и наученом. Студенткиње су биле активне; а ми смо очекивали професорову критику о нашем поступку с вином.

На крају, професор похвали посебно оне који су говорили и питали.

Завршавала се вечера; пред професора и асистента, радник мензе донесе плетенку. У алуминијске лончиће, Ђ. из Ниша налије вино. Ми страхујемо, а професор ће:

„Прије него вам пожелим лаку ноћ, данашњи успјешан дан, мој асистент и ви ући ћете у историју балнеолошких истраживања. Први сте доказали да се вино с надморском висином претвара у воду - на већим висинама, то је вода, а на мањим вода се претвара у вино. Честитам! Имаћемо прилику да саопштимо ваше епохално откриће научној и широј јавности. Попијте по гутљај и увјерите се у ваше откриће! Живјели, и лаку ноћ!“

² Односи се на Михајла Костића, који је имао надимак Гроф (прим. ред.).

Професорову бесједу сматрали смо опростом од нашег „прекршаја“ и почели аплаудирати. Професор нам се обрати:

„Научници се памте и поштују, а политичарима се аплаудира.“

Би то важна поука за живот.

Добри професоров асистент, познат као најбољи балнеолог-географ и признати енолог међу географима, прећута наше „откриће“.

Као да је то усуд географа-енолога.

Прича трећа

ПРОФЕСОРОВ ШАЛ

Рано стигнемо у Крагујевац. Професор и асистент расположени. Значи, добро смо прошли. Професор је изложио план рада за тај дан који се успјешно реализовао. Погледали смо Амицин конак (амиджца, ар. стриц), изграђен 1819. године; разгледали смо зграду прве гимназије у Србији (1833. године), зграда грађена 1887. године. Професор је говорио о Крагујевцу, некадашњој престоници Србије, гимназији и лицеју (1838), претечама Велике школе. Видјели смо зграду позоришта, а професор је с пиететом говорио о личности Јоакима Вујића, његовој културној, јавној и научној мисији.

„Ако хоћеш на брзину, бар мало да упознаш неки крај, народ, посјети пијацу“, говорио је професор, па смо с пијаце кренули поред гробља погинулих Чеха у Првом свјетском рату, у Шумарице, највеће српско стратиште (геноцид) за вријеме Другог свјетског рата у Србији.

Професор је емотивно говорио о том страдању Срба, старца, недужних грађана, жена, дјеце. Професоров глас се утишавао док није потпуно престао. Његове емоције прешле су на нас. Сугестивно је говорио, а колегинице су плакале; понеку сузу пустили су и студенти.

Послије подне смо с домаћинима одиграли одбојкашку утакмицу. Побједили смо, и за сутрадан заказали реванш.

На радном часу пред вечеру, готово да нико није говорио. Емоције из Шумарица биле су јаче од корисног разговора.

План за сљедећи дан биле су посјете Учитељској и Вишој педагошкој школи (!?); предавање о Крагујевцу и Шумадији. (Професора историје и географије и нашег асистента.)

Требало је то вече да кренемо возом за Скопље. Били смо одушевљени Крагујевцем, колегиницама и колегама, нашим домаћинима, смјештајем, храном (коју ми нисмо имали у „Три костура“ - једној од студентских мензи), а надасве - вечерњим дружењем.

Како остати бар још један дан?! Било је разних идеја, али један „луцидни“ колега рече:

„Ријешиће то све професоров шал.“

Нисам ништа разумио. Професор је заиста имао шал, какав никада нисам видио – широк, дуг. Носио га је око врата. Досезао је до појаса, и напријед и на леђима. (Много касније, сазнао сам да је професор био осјетљив због повреде врата, последије пада са запрежних кола.)

Како је план реализован?

На путу од Шумарица до града, творац „идеје“ наговори двије студенткиње да кажу професору како им изгледа да је мало пожутио, да су му очи као на уљу, а да га је и утисак са Шумарица онерасположио.

„Није мени ништа. Јутрос рано прошетао сам „Старом колонијом“³ без шала, а било је прохладно и вјетровито. Остаћемо ипак до сутра, па настављамо даље.“

Тек тада је настала наша мука. Спушта се ноћ, а ипак је професору требало саопштити нашу намјеру. То ураде студенткиње.

На то се професор само насмијао.

„Мој шал ме је оболио, па оздравио. Студентска посла!“

Тако је шал нашег професора продужио боравак у Крагујевцу за један дан. Ко би претпоставио да шал може бити велики сарадник студената!

Прича четврта

ЛЕКЦИЈА НА КАМЕНОЈ ОГРАДИ ЦРКВЕ СВЕТОГ КЛИМЕНТА

Јутарњим возом стигосмо у Скопље. Професора су дочекали представник Универзитета, Филозофског факултета и Музеја. Недостајао је само црвени тепих. Видимо колико цијене нашег професора.

Поче да пада киша која ограничи наш план обиласка Скопља. Професор географије Филозофског факултета водио нас је у центар и у стари дио града. Видјели смо Душанов мост (IV вијек) и нешто дотад невиђено - Топ-махалу, највеће насеље Цигана (Рома) у зимском периоду, у Југославији, које љети опусти због печалбе.

Показали су нам куће, никад бијелих фасада нисмо видјели; скромно уређене кухиње и собе, али све прекривено ћилимима и поњавама (не само подови, већ и зидови).

Лијепо су нас примили и одговарали на наша питања. Знају своје поријекло (Индија), име Циганин, а један постарији нам с поносом рече:

"Кратко живимо, али више од Срба три посто. Рано се женимо, добијемо дјецу и немамо ништа, али богатији смо од вас - не штедимо што имамо."

Посјетили смо цркву Св. Софије (XVI вијек) укопану у земљу - вјерници су се скривали да исповједају своју вјеру.

Потом у аутобус, и пут за Битољ. Ни лошијег аутобуса и пута, ни боље и пажљивијег возача.

³ Радничко насеље из тридесетих прошлог вијека у којем су живјеле породице заслужних за развој индустрије у Крагујевцу.

Професор је говорио о Македонији, Скопљу и Битољу. У Битољу смо се кратко задржали; професор је говорио о његовом значају, као конзуларном граду и највише о Браниславу Нушићу (Алкибијад Нуша, цинцарски Alchiviadi al Nuşa), не само као писцу комедиографу, него и дипломати, човјеку и досјеткама из његовог живота.⁴

Касно ноћу стигосмо у Охрид. Удобно се смјестисмо, добро одморимо. Професор нас је одвео у град истичући карактеристике положаја, размјештаја кућа и улица, а говорио је и о типу куће. Били смо у Институту за развој риболова. С пуно уважавања истакао је значај и допринос академика Синише Станковића за развој самионида, познате охридске пастрмке.

На Биљаниним изворима чули смо настанак пјесме "Биљана платно белаше", коју је професор као за себе, с неком дубоком сјетом, пјевушио.

Посјетили смо и цркве Свете Софије (XI вијек), Св. Климента (IX вијек) и Св. Наума (IX вијек). Већ у Скопљу, а и у Охриду једна група студената (мањи дио) није улазила у цркве. Професор на то није реаговао, али кад смо изашли из цркве Св. Климента, сјели смо на камену ограду да се одморимо. Веома опширно професор је говорио у цркви Св. Климента; чули смо о архитектонским рјешењима, чули за појмове: *тробродна, базилика, иконостас, иконе, житија, фреске...* Сазнали смо и о црквама као центрима културе, писмености, преписивању књига, Тирилу и Методију, утицају на просвјетивање народа, црквеним школама...

Кад смо се мало одморили, професор очинским ријечима поче да говори о значају цркве за културу, умјетност, издавање књига... Ниједном ријечју не помену религију, понови све што нам је у цркви говорио; без ријечи пријекора, љутње, али у говору се осјетило незадовољство, готово до разочарења.⁵

То је било вријеме интезивне борбе против религије, цркве, сопствене вјере. (Још је био актуелан Голи оток, свако се сваког бојао.)

У лијепу цркву Св. Неума уђосмо сви (професорова педагогија је побједила). Он одржа предавање о детаљима у цркви с нагласком на утицај цркве на српски народ. Ко је разумио, разумио; али некима је требало више деценија да схвате луцидног свезнадара, нашег драгог професора.

Са једног незаборавног видика код цркве Св. Наума, погледом на Охридско језеро, професор одржа излагање о његовом настанку, карактеристикама и значају. Посјетили смо и Преспанско језеро, били у Преспи и Ресену, гости граничара на тромеђи Југославије, Грчке и Албаније, па преко Преспанског језера упутили се у Скопље. Од Струге до Скопља, профе-

⁴ Цитирао је један његов телеграм. Позову га у Мостар на премијеру Госпође министарке - у потпису управник Пичета. Нушић одговори: Долазим лично, нађи нешто презимену слично.

⁵ Касније сам чуо да су то "организовани" другови и другарице, чланови Партије.

сор је говорио о Југозападној Македонији с нагласком на историјска кретања, миграције, насеља, поријекло становништва.

То је било врло опширно, детаљно излагање, али са пуно детаља, сјете и емоција. То се ни у једном уџбенику није могло прочитати и ни од кога тако сазнати.⁶

Професор В. С. Радовановић је био досљедан Цвијићевој географској школи и његовој методологији истраживања, теренског рада, анализе и синтезе истраженог, објављивању научних радова.⁷ Његовим радовима Цвијићева визија је остваривана, а методологија осавремењена. Недовољно је истражен његов рад у Скопљу и на Свеучилишту у Загребу (Мудрословни факултет). Професор Јован Цвијић слао је и своје друге ученике и сараднике на рад ван Београда с одређеним циљевима и задацима.⁸

Професор др Војислав С Радовановић био је велики српски патриота (зато има у српском језику једна далеко боља, јача, упечатљивија ријеч коју користим кад пишем о личностима у Републици Српској), што је породично, али и духовно наслијеђе: дјед се борио против Турака и погинуо, отац погинуо у Првом свјетском рату, а професор је такође учествовао и рањаван у Првом свјетском рату, син погубљен у фашистичком логору у Њемачкој⁹, кћерка прогоњена у Београду током Другог свјетског рата. Као и многи српски патриоти, потписао је Апел српском народу 1941. године и одбио сваку сарадњу и рад на Универзитету у Београду у току рата.

Универзално знање, смисао за научни и педагошки рад, истраживачка способност, моћ запажања, оштро око, људскост и друге врлине, красиле су нашег великог географа, академика, незаборавног професора др Војислава С. Радовановића - великог Човјека.

6 Много година касније купио сам у антикварници књигу "Тиквеш и Рајец - антропогеографска истраживања" објављену дисертацију проф. др Војислава С. Радовановића, коју је одбранио пред комисијом: Проф. др Павле Вујевић и проф. др Боривоје Ж. Милојевић, 1924. године.

7 Јован Цвијић је током дугогодишњег истраживачког рада написао и пет различитих Упутстава за географско научна истраживања (1898-1922), те тиме помогао и олакшао истраживачки рад својим сарадницима, млађим колегама, као и многобројним сарадницима различитог нивоа образовања.

8 Тако је, између осталог, проф. Јевто Дедијер радио у Сарајеву, проф. Војислав Радовановић у Скопљу и Загребу (Мудрословни факултет Свеучилишта).

⁹ Син (Војислава Радовановића) Радован одведен је у неки логор у Немачкој где му се изгубио сваки траг. Други син Милован био је познати географ. Војислав Радовановић је имао и три кћерке: Љиљана, Биљана и Миљана (прим. ред.).